

Det svenska rättegångsväsendets ombildning.

Av VIKTOR ALMQUIST.

Efter ett mångårigt arbete har den svenska processkommissionen den 15 dec. 1926 avgivit ett betänkande, som nu är utsänt på remiss till domstolar och andra myndigheter för inhämtande av deras yttranden. Betänkandet innehåller förslag till omorganisation av domstolarna samt av rättegångsväsendet såväl i tvistemål som i brottmål. I sistnämnda del torde några kortfattade erinringar från straffverkställighetens synspunkt m. m. lämpligen finna plats i Nordisk Tidsskrift for Strafferet.

Förslaget innebär, att i alla brottmål, i vilka allmänt åtal föres, huvudförhandlingen inför första instansens domstolar, de s. k. Lagmansrätterna, sammansatta av en lagfaren domare såsom ordförande och fem nämndemän, skall föregås av en förberedande undersökning, vid vilken dock icke i annat än undantagsfall bevisning upptages. Vid den förberedande undersökningen föres protokoll, vilket skall överlämnas till domstolen samtidigt med eller omedelbart efter stämningen i målet. Domstolen skall pröva målet allenast på grund av vad vid själva huvudförhandlingen förekommer och utan att inflytande må övas av vad därutöver må finnas i protokollet från den förberedande förhandlingen. Huvudförhandlingen försiggår muntligen, och protokoll skall i regel icke föras.

I fråga om mål, som grunda sig å enskilt åtal, är

förfarandet beträffande förberedande åtgärder något avvikande, men i övrigt gälla samma huvudregler.

Drages målet inför högre rätt, Hovrätt, sker åter en förberedande behandling, varefter huvudförhandling vidtager. Denna skall, i den omfattning, vari målet är föremål för Hovrättens prövning, utgöra en förnyad förhandling, för vilken skola gälla de allmänna grunderna för huvudförhandlingen vid Lagmansrätt.

Såsom av dessa korta antydningar framgår, baseras de nämnda domstolarnas beslut på muntlig förhandling — såsom redan nu hos oss sker i första instans — men utan att fullständiga officiella uppteckningar göras, som före eller åtminstone efter domen kunna granskas av parter och vittnen samt av dem vidkännas eller vederläggas. Då systemet visat sig fungera väl i andra länder, skulle man ju häri äga en garanti för att saken skall ställa sig fördelaktig även i Sverige.

Tvivelaktigt är emellertid, huruvida icke förhållandena i vårt land nödvändiggöra, att en utförlig och officiel uppteckning av vad vid huvudförhandlingen förekommer måste alljämnt bibehållas, för att den nya rättegångsordningen icke skall medföra en del beklagliga olägenheter.

I fråga om det rent processuella torde processkommissionens förslag komma att ingående granskas av domstolarna och andra myndigheter m. fl. bland annat med avseende ä möjligheten att för vårt folk med dess uråldriga rättsvanor och säregna drag genomföra en procedur, som bygger helt på den muntliga framställningsförmågan. Det kommer helt visst att härvid klargöras, huruvida och i vad mån det kan anses möjligt för domstolarnas samtliga ledamöter — även de icke juridiskt tränade nämndemännen — att utan uppteckning av parters och vittnens uttalanden träffa tillförlitliga avgöranden i mera invecklade mål. Vi må dock antaga, att detta ej må vara omöjligare här i landet än annorstädes, och vi lämna därför dessa bekymmer därhän.

Men det finnes i vårt land en hel del straffrättsliga institut, som äro uppbyggda på en förutsättning, att rättegångsförhandlingarna ej förflyktigas med stunden utan uppbevaras till framtida ledning. Dessa institut förutsätta fullständig, genom domstolarna vunnna och kontrollerad kännedom om brottet med allt av betydelse, som därmed hör tillsammans, samt om brottslingens personliga förhållanden. Sådan kännedom erfordras för att kunna utreda frågan om den tilltalades sinnesbeskaffenhet vid brottets begående, hururvida han då var sinnessjuk eller ej, frågan om lämpligheten av hans internering såsom samhällsfarlig, frågan om bästa sättet för en villkorligt dömd persons övervakning m. m. Liknande kännedom är enligt svensk uppfattning behöflig för åstadkommande av den individuella fångvård, som man under senaste utvecklingsperioder sökt med ganska stora uppoffringar åstadkomma. Enligt anspråken här i landet är det vidare ofrånkomligt, att fullständig upplysning om brottet och om brottslingen föreligger vid prövningen av ansökningar om villkorlig frigivning, om benådning samt om resning i redan avdömda och laga kraftvunna mål.

Med några ord torde här böra framläggas skälen för att det i alla dessa fall behöves fullständiga skriftliga redogörelser för målens hela handläggning ända till det slutliga avgörandet. De protokoll och handlingar, som framkomma i samband med den förberedande undersökningen, kunna icke tillmätas sådant vitsord, att någon legal åtgärd av slutgiltig betydelse kan grundas uteslutade på deras innehåll. Det kan mycket väl hända, att i den förekommande uppgifter kullslås under huvudförhandlingen, vilken ju för domstolen skall vara allena bestämmande. Då de åtgärder och bedömanden, varom nu är fråga, icke torde vara av mindre allvarlig art än själva domslutet, lära således även nämnda åtgärder och bedömanden böra taga hänsyn till samma under huvudförhandlingen framkomna och bevisade fakta, som ligga till grund för domslutet.

Att uppbygga en utredning av ingripande betydelse utslutande på mer eller mindre opålitliga dokument strider allt för mycket mot svensk uppfattning för att kunna tillrådas.

1. Ej sällan framträder först under fortgången av en rannsaking anledning misstänka, att den tilltalade måhända varit sinnessjuk vid brottets begående eller ock mindre tillräknelig. För utredande härav blir en läkareundersökning nödvändig. Sedan förordnande om dylik undersökning givits, kan läkaren visserligen genom personligt iakttagande av den tilltalade utreda, huruvida denne vid tiden för undersökningen är sinnessjuk eller mindre tillräknelig. Men för att utfinna hans tillstånd vid brottets begående — som ju kan hava skett långt tidigare — hjälper det icke, att läkaren har den tilltalade inför ögonen. Utan alla med brottet förknippade omständigheter och allt som vid tillfället var för brottslingen kännetecknande måste för läkaren klarläggas. Han kan icke gärna själv på ort och ställe anställa efterforskningar härom och vinna tillförlitliga upplysningar i erforderlig vidd, utan han måste genom domstolen förses med det erforderliga materialet. Således måste för ändamålet antingen fullständiga uppteckningar av pålitlig karaktär ha från början förts under rättegången, även under huvudförhandlingen, vilket endast kan förutsättas hava varit fallet, i händelse domstolen från begynnelsen ansett anledning föreligga till undantag från den i förslaget allmänt givna huvudregeln. Eller ock måste huvudförhandlingen med vittnesförhör och allt upprepas i läkarens närvaro, något som väl dock skulle medföra alltför stora besvärligheter och kostnader. Föres ej heller vid den nya förhandlingen domstolsprotokoll, och vågar ej läkaren lita på sitt minne, blir det hans nödtvungna lott att föra utförliga anteckningar för blivande bearbetning.

2. På grund av Kungl. Majts proposition har innevarande års riksdag antagit lagar om förvaring av förminskat tillräkneliga förbrytare och om internering av åter-

fallsförbrytare. Enligt dessa lagar skall av domstolen, innan förordnande om någons intagande i vårdanstalt eller internering första gången meddelas, från en särskild nämnd inhämtas yttrande, huruvida enligt nämndens åsikt sådan åtgärd bör vidtagas, och skall nämnden, sedan den från domstolen mottagit protokoll och övriga handlingar i målet, avgiva det begärda yttrandet, så snart ske kan. Här avsedda protokoll och handlingar torde med nödvändighet böra innehålla ett fullständigt och officiellt referat av rannsakningen. Den särskilda nämnden måste på detta referat kunna grunda ett motiverat utlåtande, vilket ju icke får misstänkas hava tillkommit utan aktgivande å alla i målet framkomna omständigheter. Nämnden lär icke hava tillfälle att i olika delar av landet närvara vid förhör med tilltalade och vittnen, för att sålunda bilda sig en direkt uppfattning. Underlaget för dess för individ och rättsordning viktiga slutledningar måste vara fullständiga protokoll eller andra officiella redogörelser i målet utan inskränkning. Vad nämnden vid sidan av sådana upplysningar kan inhämta genom läkareutlåtanden och betyg från fängelsemyndigheter m. m. är icke enbart för sig tillfyllestgörande.

3. Förutsättningen för ett gott resultat av den villkorliga domen har allt mer visat sig vara, att en god övervakning över den dömda genomföres. Det har visat sig av vikt, att den utsedde övervakaren, för att kunna vidtaga de lämpligaste åtgärderna och icke vilseledas av den dömda, måste sättas i tillfälle att kunna förskaffa sig full känedom om hans brott och personliga förhållanden m. m. Vad övervakaren är för den villkorligt dömda är fängelsemyndigheten för den, som undergår frihetsstraff. I fråga om den sistnämndes behandling må erinras, att en av huvudprinciperna för att denna behandling må bli framgångsrik är den, att straffverkställaren noggrant uppmärksammar fångens individuella karaktärläggning, hans anlag på gott och ont, de möjligheter, som må i fråga

om honom kunna utnyttjas till användande av hans eventuella samhällsfarlighet. Visserligen kunna fängelsemyndigheterna, om straffet kommer till verkställighet, genom omedelbart iakttagande av den dömdes bild sig en ganska pålitlig uppfattning om hans person, sådan den framträder under den ofrihet och det tvång, som fängelsevistelsen medför. Men någon fullständig kännedom om honom kan icke av nämnda myndigheter vinnas utan en verklighetstrogen inblick i den straffades tidigare liv, motiven till brottet och dettas detaljer. Att i dessa hänseenden lita på de upplysningar, som under straffets avtjänande lämnas av den dömdes själv, vore i många fall mindre tillrädligt, då han ju gärna önskar framställa allt i en ljusare dager och icke sällan själv under tidens lopp gjort sig en falsk föreställning om förhållandena. Med beaktande av nu framhållna synpunkter har K. Majt den 9 april 1926 utfärdat kungörelse, som tillerkänner övervakare rätt att utbekomma rannsakningsprotokoll i de för övervakningen nödiga delarna och som ålägger fängelsemyndigheterna att införskaffa domstolens protokoll, så snart det finnes påkallat med hänsyn till önskvärdheten att vinna erforderlig kännedom om den dömdes personliga förhållanden eller om bevekelsegrunderna till eller omständigheterna vid brottet.

Då i följd av den omläggning av rättegångsväsendet, som i det föreliggande betänkandet föreslås, i regel ingen möjlighet funnes att påföreskrivet sätt vinna de erforderliga upplysningarna, skulle därmed en allvarlig försämring så väl i avseende å de dömdes övervakning som för fångvården förorsakas av en reform, som dock borde beakta rättsvården i det hela.

4. Om villkorlig frigivning, som enligt lag den 28. juni 1918 kan i fråga komma för varje fånge, vars straff uppgår till mer än ett års frihetsförlust, förordnar K. Majt i statsrådet. Inkomna framställningar om dylik förmån behandlas i justitiedepartementet och föredragas i kon-

seljen. Härför måste målet i hela dess vidd ligga tillgängligt för såväl de förberedande tjänstemännen som för justitieministern. De måste kunna vinna kännedom om alla detaljer, som kunna tala för eller emot bifall. Lagen den 20 juni 1906 föreskriver, att i fråga, huruvida villkorlig frigivning må medgivas, skall bland annat beaktas beskaffenhet av brott, varför bestraffning ålagts, orsaken til brottet och omständigheterna vid detsamma samt den dömdes lidigare vandel. Den erforderliga kännedomen om dessa förhållanden torde icke med nöjaktig säkerhet kunna inhämtas annat än från rannsakingen. Och då ju prövningen sker långt senare och av andra bedömare än av dem, som deltagit i eller närvarit vid rättegångsförhandlingarna, framgår härav, att i alla sådana mål fullständig uppteckning av de därunder vunna upplysningarna om såväl brottet med motiv och omständigheter som ock brottslingens person måste finnas i en eller annan form bevarad.

5. Det nu sagda gäller i lika hög om ej i högre grad i avsennde å utövandet av Konungens rätt att göra nåd i brottmål. Enligt Regeringsformen skall Konungen beträffande sådana mål höra Högsta Domstolen, varefter beslut fattas i statsrådet. För möjliggörande av den sordfälliga prövning, som dylika frågor torde kräva, läser den allmänna lagstiftningen böra sörja för att de erforderliga medlen finnas tillgängliga. Då nåd kan sökas i alla brottmål, grövre som mindre, följer härav att, redan med hänsyn till nådefrågorna enbart, rannsakingarnas hela innehåll i varje fall måste till framtida upplysning bevaras, om ej den svenska rättsåskådningen skall känna sig kränkt.

6. Ansökningar om hävande av laga kraft vunna domar äro visserligen mindre ofta förekommande, och någon anledning att för möjliggörandet därutav träffa särskilda anordningar i fråga om rannsakingarna finnes givetvis icke. I sitt betänkande behandlar emellertid processkommissionen dessa frågor om »resning» ganska ingående, varför de ej torde få anses betydelselösa. Det

säges vara av största vikt, att ett förnyat upptagande av ett avgjort mål ej föranstaltas, med mindre grundade skäl tala därför. Det säges, att för den skull en utredning måste förebringas bland annat beträffande åberopade nya bevis. Härvid torde få erinras, att den nya bevisningen väl måste ses i relation till vad förut av vittnen uttalats eller eljest förekommit i målet. Värdet av den nye bevisningen kan knappast bedömas utan ingående kännedom om den tidigare rannsakingen. Hur skall man eljest kunna avgöra, huruvida den såsom ny åberopade bevisningen verkligen är ny; hur skall man kunna mot de nya vittnesmålen väga de äldre, om dessa icke finnas bevarade och om de förut hörda vittnena äro döda etc.?

Aven i resningsmålen synes därför vara oeftergivligt, att det finnes tillgång till fullständiga protokoll eller annan uppteckning från huvudförhandlingarna i målet.

På grund av det anförda synes det önskvärt, at processkommissionens förslag omarbetas i sådan riktning, att med bibehållande av det väsentliga i muntlighetsprincipen, tillika stadgas, att huvudförhandlingen skall i full omfattning upptecknas. Möjligen kan sådan uppteckning verkställas utan att på nu brukligt sätt protokoll föres på domarens ansvar. Man kan t. ex. tänka sig stenografisk uppteckning genom edsvurna tjänstemän eller dyl., vilket naturligtvis ökar kostnaderna, det må villigt medgivas. Viktigare än kostnaderna är emellertid att en bild av förhandlingen fångas och bevaras samt att parter och vittnen få tillfälle att granska det upptecknade samt däremot göra sina erinringar. Kan detta ej ske före domen, skall det dock kunna ske därefter, så att vederbörande må kunna i högre rätt påvisa möjliga missuppfattningar.

Straffdomen är i själva verket lika litet som straffverkställigheten något självändamål. Andamålet med dem

båda är den brottsligas rättande. För detta mål är det lika viktigt, att straffverkställigheten som att straffdomen grundar sig på fullständig kännedom om de faktiska förhållandena.

Domen verkar genom verkställigheten såsom medel. Och domstolen bör genom sin utredning anskaffa underlag ej endast för domen utan också för verkställigheten och vad därtill hörer och vad därav följer. Det måste därför anses mindre tillfredsställande, att kommissionen så ensidigt inriktat sig och sin uppmärksamhet enbart på domslutet.

Det erkännes av kommissionen, att i åtskilliga fall uppteckning av vittnesmål m. m. icke kan undgås. Det har ovan visats, att behov av protokoll eller annan uppteckning föreligger också i en hel del fall och av orsaker, som kommissionen måhända underskattat eller förbisett. Varför icke vid sådant förhållande göra undantagen till regel?

Det invändes, att om vid huvudförhandlingen föres protokoll, skall domstolen lätt förledas att grunda sin dom på detta och icke på det direkta intrycket av det muntliga förfarandet, och därmed vore reformen i stort sett förfelad. Vad sålunda befaras bör väl kunna förhindras genom lämpliga bestämmelser. Och i allt fall: är det så mycket bättre, att domaren till egen ledning för enskilda anonyma anteckningar och med hjälp av dem uppfriskar sitt minne, än att anteckningar göras av officiell natur? Visserligen kunde det för ett domslut, som följer omedelbart på den muntliga förhandlingen, vara obehövt att sedermera utskrive dessa anteckningar i form av protokoll eller dyl. Men förut har påpekats fördelen för rättssäkerheten av att så sker. Ett försök att visa nödvändigheten därav för tillämpningen av en del rättsinstitut har ovan gjorts.

Då ett muntligt förnyande av vittnesförhör m. m. i Högsta Domstolen skulle vara alltför betungande och då fullständiga protokoll eller andra officiella uppteckningar från de lägre instanserna enligt kommissionens förslag icke

i regel skulle finnas, har kommissionen nödgats begränsa Högsta Domstolens prövning till att avse allenast rättsfrågan och målets formella behandling, med ett ord förvandla domstolen till en revisionsinstans. Detta är onekligen för vår hävdvunna uppfattning en nyhet, som helst bör undvikas. Upptecknas huvudförhandlingarna vid Lagmansrätter och Hovrätter, torde nyssnämnda nyhet kunna undvikas.